

Беспалько І. Л.,
к.ю.н., доцент,
асистент кафедри кримінального
процесу Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ПРОЦЕСІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Одним із важливих напрямів наукових досліджень є визначення та використання на практиці системи заходів забезпечення кримінального провадження. Зокрема, це стоїть питання щодо можливості їхнього використання у процесі кримінального процесуального доказування. Це питання стало предметом наукових пошуків багатьох видатних вчених, однак на сьогодні й досі воно є одним із найбільш спірних та проблематичних як у науковій, так і у правозастосовній діяльності.

Згідно з ч. 2 ст. 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом: 1) проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; 2) витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок; 3) одержання доказів на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження (ч. 4 ст. 93, гл. 42 КПК); 4) проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК. Однак ст. 93 КПК не роз'яснює, які саме процесуальні дії в останньому випадку мають на увазі. Цей недолік підлягає усуненню шляхом чіткої, повної регламентації. Варто відзначити, що слідчі (розшукові) та негласні (слідчі) розшукові дії є основним, але не єдиним способом збирання і перевірки доказів у кримінальному про-

ваджені. До інших процесуальних дій, які можуть бути способами отримання доказової інформації слід віднести й окремі заходи забезпечення кримінального провадження, а саме: тимчасовий доступ до речей і документів (гл. 15 КПК), тимчасове вилучення майна (гл. 16 КПК), арешт майна (гл. 17 КПК).

Відповідно до ч. 1 ст. 159 КПК, **тимчасовий доступ до речей і документів** – це захід забезпечення кримінального провадження, сутність якого полягає «у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться такі речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку)».

За своєю сутністю тимчасовий доступ до речей і документів насамперед є заходом забезпечення, який, відповідно до ч. 1 ст. 131 КПК, застосовується з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Однак з позиції Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, викладеної в п. 2.5. *Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження* від 7 лютого 2014 року, застосуванням цього заходу забезпечення кримінального провадження органи досудового розслідування намагаються досягти мети, яка саме таким заходам не властива. Зокрема, це стосується випадків, коли у клопотанні порушується питання про тимчасовий доступ до речей і документів з метою збирання доказів. Клопотання слідчих в окремих випадках ґрунтуються на необхідності правомірного доступу та вилучення речей, які можуть бути речовими доказами [2].

Відповідно до ст. 160 КПК, сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. При цьому у клопотанні зазначаються: 1) значення речей і документів для встановлення обставин у кримінальному провадженні; 2) можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів.

Крім того, відповідно до п. 18 *Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження»* від 5 квітня 2013 року, при розгляді клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів слід враховувати, що, беручи до уваги зміст положень ч. 1 ст. 86, ч. 2 і 3 ст. 93 КПК, застосування стороною кримінального провадження такого способу збирання доказів, як вилучення речей чи документів (ч. 7 ст. 163 КПК) під час отримання доступу до речей і документів, може здійснюватися у випадках, якщо: 1) особа, у володінні якої знаходяться речі або документи, не бажає добровільно передати їх стороні кримінального провадження або є підстави вважати, що вона не здійснить таку передачу добровільно після отримання відповідного запиту чи намагатиметься змінити або знищити відповідні речі або документи; 2) речі та документи, згідно зі ст. 162 КПК, містять охоронювану законом таємницю, і таке вилучення необхідне для досягнення мети застосування цього заходу забезпечення [1].

Згідно з ч. 1 ст. 167 КПК, **тимчасовим вилученням майна** вважають фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у ч. 2 ст. 167 КПК майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном

до вирішення питання про арешт майна або його повернення, або його спеціальну конфіскацію.

Узагалі необхідність вилучення майна диктується встановленням доказових фактів, які є процесуальною підставою для визнання їх речовими доказами з метою доведення фактичних обставин справи, забезпечення можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або цивільного позову. Тимчасово вилученим може бути майно у вигляді речей, документів, грошей тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їхнім незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено (ч. 2 ст. 167 КПК). Тобто дані групи речей і документів можуть виконувати доказову функцію.

Вилучені за результатами проведення огляду або обшуку об'єкти можуть бути: 1) речами і документами, що зазначені в ухвалі про проведення обшуку; 2) предметами і речовинами, вилученими законом з обігу; 3) речами і документами, які не належать до жодної з цих груп. При цьому всі об'єкти, вилучені внаслідок проведення цих слідчих (розшукових) дій, які не входили до переліку, сформульованого в ухвалі слідчого судді, суду, та не вилучені з обігу, є тимчасово вилученим майном. Однак об'єкти, дозвіл на вилучення яких надано в ухвалі про обшук, не вважаються тимчасово вилученими. Після їхнього вилучення накладення на них арешту окремо не вимагається. Виникає питання: чому тимчасове вилучення майна не може здійснювались під час проведення інших слідчих (розшукових) дій, таких як арешт, огляд, виїмка кореспонденції (ст. 261, 26 КПК), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК)? На нашу думку, є всі передумови щоб розширити перелік процесуальних дій, за результатами проведення яких вилучені предмети і документи набувають статусу тимчасово вилученого майна.

За визначенням законодавця (ч. 1 ст. 170 КПК), **арештом майна** є тимчасове, до скасування у встановленому законом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації в підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації в юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

В абзаці 2 ч. 1 ст. 170 КПК наведено ризики, які мають бути враховані при складанні клопотання та ухваленні рішення про арешт майна – запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, знищення, перетворення, відчуження. Перелік таких ризиків доповнено в ч. 11 ст. 170 КПК. У ній зазначено, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише в разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їхнє незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, передачі майна.

Мету накладення арешту на майно визначено в ч. 2 ст. 170 КПК. Пункт 1 даного положення закріплює, що арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів. Крім того, метою їхнього арешту може бути й забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Адже під час вирішення судом питання про долю речових доказів при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження, гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, повертаються законному володільцю (п. 5 ч. 9 ст. 100 КПК).

Частина 3 ст. 170 КПК визначає, що у випадку, передбаченому п. 1 ч. 2 цієї статті, арешт накладається на майно будь-якої фізичної чи юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 цього Кодексу. Ідеться про арешт майна, що має процесуальний статус речового доказу. Тобто арешт майна також відіграє суттєве значення у процесі доказової діяльності.

Список використаних джерел

1. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223–559/0/4-13 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13#Text>.
2. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Вищий Спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-14#Text>.

